

TÓBIÁS KRISZTIÁN

Kicsi gyíkcokskák napoznak a lövészárookban (1999–2001)

naplóregény – részlet

„Mindenki megkísérli
hogy átbújjon a tű fokán
de egyik sem született tevének”

Kassák Lajos

„mindegy [...] akár itt Amerikában éhen,
akár ott egy golyó által meghalni”

Kosztá Márton

„Mert mi emberek: a történeteink vagyunk,
a történeteket pedig el kell mesélni.”

Odo Marquard

„És istenüket nem tudák másképpen szeretni,
hanemha keresztre feszíték az embert!”

Nietzsche Frigyes

Ismét a buszállomáson. Jani korábban érkezett. Magas, szőke, izmos fiú. Nem járt NATO-tagállamban, nem járt sehol, csak így járt. Befejezte a nyolc osztályt, és úgy döntött, nem tanul tovább, disznót hizlal, gyerekeket nevel. Reggelente kiterelte az állatokat a falu mellé a legelőre, este beterelte, várta a vacsora, a meleg ágy, reggel ismét kiterelte, beterelte, és múltak a napok. Azt mondja, ez volt az álma. Erről álmodott, hogy eszik, alszik, terel. A ganéhordásban megizmosodik az ember. Majd megkapta a behívóját. Felesége nyolc hónapos terhes. A terhes nők vagy nagyon vidámak, vagy nagyon szomorúak. Vagy-vagy. Kizárólag nagyon tudnak lenni bármi. Jani felesége most nagyon szomorú. Ha ez a buszállomás le tudna szakadni valami mélységbe, most biztosan szakadna fenéig, de szerencsére az alföldön vagyunk, ahonnan már nincs lejjebb, nincs mélyebbre. Ez itt a mélység langyos, kopár színe. De profundis clamavi ad te,¹ szokta énekelni a pap is. Mert tényleg, ettől mélyebb már nincs is. Pislogunk és kiabálunk. Állnak az állomáson, a hatalmas pocaktól alig tudják egymást átölelni, inkább csak nézik, kerülgetik egymást, és közben fúj a szél. Jani egy kukkot sem beszél szerbül. A boldog diktatúrában az iskolában a magyarok szerbül tanultak, a szerbek magyarul, valahogy mindig sikerült, hogy megértsük egymást, ha másképp nem, hát körülírtuk, eltáncoltunk, ha már össze vagyunk zárva, valahogy beszélni kell, kommunikálni, az úristenit nekije. A hivatalokban, a multikulturalizmus jegyében szerbül is, magyarul is egyformán lehetett ügyet intézni, dettó körülírva, eltáncolva, de lehetett. Nagypám minden vasárnap végigbiciklizett a kövesutcán, nagyutcán, csipkeutcán, és természetesen a Tito marsall utcán, körbejárta a családot, útközben a szerb ismerősöknek szerbül köszönt, azok meg magya-

rul köszöntek vissza. Mint a filmgyártás hőskorának tökéletesre púderozott képkockái. Ez is megrendezett volt, kockáról kockára, működött is egy ideig. Az öreg filmproducer² 1980. május 4-én meghalt. Megsíratták, eltemették, és állt mindenki bambán, no most mi lesz. Sta?³ A temetéseken kisgyerekként azt figyeltem, hogy miért sír mindenki. A halottnak már úgyis mindegy. Az asszonyok sírnak, és eszik a pogácsát, a férfiak meg pálinkáztatnak csendesen, és egy-két könnycsepp diszkréten aláhullik. És ott vannak a hivatásos sirató-asszonyok, abban a ricsajban képtelenség békében nyugodni. Végül, úgy nyolc-tíz évesen jöttem rá, inkább csak derengett valami, hogy valószínű, mindenki magát siratja. Hogy az addigi kis mikrovilága megváltozik, mostantól végérvényesen hiányozni fog belőle valaki, és végül is most van rá lehetőség (és ha már van, használjuk ki), hogy előre saját magát is megsírassa, úgyis ide kerül mindenki. A mélység színe alá. Mégis. De profundis, stb. Nyolc-tíz évesen Bori Imrének⁴ csempésztem a csókai temető ravatalozója melletti kis-konyhából a pálinkát. Titokban, Mancsi néni meg ne lássa. Bevezetés a szépirodalomba.⁵ Valahol el kell kezdeni. Mihály Kertész⁶ akkoriban még Kertész Mihály volt, a Jugoszláv Kommunista Párt ambiciózus fiatal politikusa. Testvériség meg egység, elvtársak, meg minden. A buszállomásra már mintha hazamenék. Ha nem is otthon, de mindenképp hétvégi ház, nyaraló ez, ahová néha betéved az ember, belakja egy rövid időre, kellemesen eltölt néhány percet, órát a kockás terítőbe cigarettával égetett lyukakat bámulva. Kezdetben, öt-hat évesen apámmal jártam a buszállomás kocsmájában. Ritkán, mikor volt egy kis ideje (három műszakban az öntödében dolgozott, majd mint szobafestő járt házról házra, festeni, gumihengerrel leveles indákat gurítani a vályogfalra), felültetett a Tomos Automatikjára,⁷ és mentünk motorozni. Apja és fia. Általában csak a sarokig, a buszállomásig. Beültünk a kocsmába, kaptam kólát (anyádnak egy szót se!), ő meg valami rövidet, általában pelinkovácot.⁸ Onnan tudom, hogy pelinkovác volt, hogy később, mikor már egyedül tértem be a kocsmába, pelinkovácot kértem, a kocsmárosné mosolyogva jegyezte meg: tiszta apja. Apám most is egy percre benézett a kocsmába. Anyám nem szólt semmit. Most ő is úgy érezte, jogos a feles.

•

„Ahogy egykor, ma ismét szövetkeznek Szerbia ellenségei. Szövetkeznek külföldön és belföldön egyaránt.” Mindig ugyanaz. Az egész világ ellenünk. És azonnal biztosítsuk be magunkat, aki mást mond (ld. belföldön), az is ellenünk. Idegen szívű hazaáruló mindenki, aki most nem tapsol állva és főleg fennen. És természetesen van a hős hadvezér/király, aki ezt tudatja a tömegekkel, és egyben magára vállalja, hogy mindenáron, akár alattvalóinak élete árán is, de megvédi a nemzetet, a hazát, a hont. Már szinte látni a glóriát ritkuló haja körül, mint szivárvány, hogy ragyog. „A szerbek soha nem hódítottak meg vagy használtak ki más népeket.” Mi (ők) nem, nem soha! Üldögtünk csendben, főztük a kávékat a tábortűz köré kucorodva, a történelem összes vihara, szele, szellentése hangosan fütyült a fák lombjai között, fülünk (fülünk) mellett, el. A tűz ropog, a kávé kész. Iszogatunk, iszogatunk, elvtárs? „Folyton a saját szabadságukért küzdöttek, és segítettek másoknak kivívni a szabadságot.” De facto, mi jófejek vagyunk, aztán ez a hála. Nem elég, hogy magunkat folyamatosan fel kell szabadítanunk az elnyomók alól (ld. pl. Oszmán Birodalom, Monarchia, II. vh.), még másoknak is segítünk. Néha kávészünet, de ha kell, hát hopp-hopp fegyverbe, segítünk. Veni, vidi, vici, és jöhet ismét a kávé eszćájg. „Az, hogy ezeken a területeken a szerb egy erős nép, nem szőgyen.” Don't worry, be happy, erősek vagyunk, megoldjuk, időközben néhány ezertízezer-százezer dalia meghal, de ez van. Ja, és végtére is ezért támadnak

KÁKONYI CSILLA, Quo vadis homine, 2015

bennünket, mert erősek vagyunk. Ez elég ok. A gyengék megtámadják az erőset, ez így szokott léve lenni. Sok lúd disznót akar győzni. Logikus. Milošević rigómezei beszéde volt, mondják, az első löket. 1989. június 28-án. Végy egy ünnepet, lehetőleg olyat, amely bár a nemzet számára tragikus kimenetelű, mégis felemelő érzéssel tölti el a közt, ünneplik, siratják, ahogy azt kell. Pl. egy vesztes csatát, ami után megsemmisülni látszik a nemzet, de mégsem, mert itt vagyunk, túléltek, szaporodunk és sokasodunk, és töltjük be a határaink által körbezárt halmazt. Őseink vére nem hullott hiába, íme, itt vagyunk, és ránk is nagy csaták várnak, és mi is hőssé lehetünk, mint ük-ük-ükapáink, csak kellene már egy csata, ahol ezrek-tízezrek-százezrek halhatnak hősi halált. Ha kell, hát lesz. Így konvertálódik egy ötlet kollektív igénnyé. És már mindenki hős akar lenni. Mint hős őseink. Kard, ki, kard! Először is tisztázzuk. A *Rambo*, az egy film. Stallone kísétál az öltözőjéből, smink, kellékes, rendező, jelenet indul, kamera, térden lövik, majd kamera áll, letörlük a festéket, és mehet vissza az öltözőjébe. A háború nem ilyen. Se kamera, se sminkes. Láttam hősokeket nadrágjukba vizelni, mikor megtudták, hogy a frontvonalba helyezik át őket. A nadrágjuk szárán csorgott végig a hősiesség, miközben tömött sorban szálltak fel a teherautóra. Ágyban, párnák közt jó ábrándozni, ahol van főhős, természetesen egyes szám első személyben, és a főhős mindig túléli. Vagy ha nem, felébredünk, mikor csörög a vekker. De könyörgöm, nem lehet mindenki főhős. Statiszták is vannak a világon. Jó, hogy vannak. Kellenek. Azonban ez mégiscsak biodíszlet. A történet (történelem) szempontjából érdektelen tömeg. Teccik tudni, kezit csókolom, a háborúban sok a statisztá, és igen kevés a főhős.

•

Dobozolunk, mint Tóték. Minden bele kell, hogy férjen valamelyik dobozba. Aki nem fér bele, az úgy jár, mint az őrnagy. Ha van véleményem, szinte elképzelhetetlen, hogy azt ne valami kollektív (lokális, ami természetesen beleilleszkedik valamelyik globálisba) eszmerendszer részeként képzeljék el. Ez a paranoia csak erősödik, ha nő a fenyegetettség. Egy mondat elég, ami a legcsekélyebb áthallásra is okot ad valamelyik ideológiai nézet irányába, és már meg is van a megfelelő doboz. Mint a gyerekek, megfogják a gyíkokat, beleteszik egy cipősdobozba, nézegetik, játszanak vele, talán még legyeket is fogdosnak neki, majd vacsoraidő, és otthagyják. Nem lehet simogatni, nem dörögöldözni, mint a macska, nem hozza vissza a labdát. A gyíkok csak úgy van, önmagában. A farkát is le lehet tépni. Ha úgy tetszik, a gerincét csonkítani is lehet. Semmi baj, visszano. Ha a nyakánál roppantod el a gerincét, vö. letéped a fejét, akkor nem, de akkor meg már úgyis mindegy. A gyíkok jobbra-balra hullámozva fut. Nem mintha nem tudna egyenesen, nem mintha zavarná, ő így tud futni. Szinte körbefonja azt a képzeletbeli egyenest, amivel megrajzolhatnánk az útját. Nem hajlandó se jobbra, se balra, de annyira nem hajlandó, hogy még egyenesen se hajlandó, csak cikkcakkban. Ebben az sem okoz gondot, ha letépjük a farkát. Ha a nyakát, akkor sehogy se fut tovább. Se jobbra, se balra. Megpihen a mozgásirányát jelző egyenesen, és kész. Hogy valami ellen, az nem azt jelenti, hogy valami mellett, csupán nem hajlik tovább a gerinc.

•

1935. május 12-én Sinkó Ervin megérkezik a Szovjetunióba, vulkánfíber bőrdíjében az *Optimisták* kéziratával.⁹ Azt hiszem, ezzel kezdődött az, amit később jugoszláviai magyar irodalomnak neveztek. A szovjet szösi lánykák rin-

gó mellén domborodó éles Lenin-arckép, a be nem váltott ígéretek, a határon átcsempészett ingóságok irodalma. És az örök újraértelmezés irodalma. Ezt a vulkánfíber bőröndöt cipelte apám a szobafestőinas-iskolába, ezt anyám a fotóműhelybe, de talán ezt cipelte már nagyapám is a húsgyár füstölőjébe hajdanán. Egy egyre kopottabb bőröndöt, csordultig optimizmussal. Tolnai ebbe a vulkánfíberbe dugdossa a jegyzeteit, könyveit, kisinyovi rózsáját,¹⁰ vert csipkéit, a szomszéd ebbe a hódmezővásárhelyi piacra szánt konyakosüvegeket (egyet a tetejére, amit a határőr megtalálhat, és nem, nem kér róla jegyzőkönyvet), és ebbe a vulkánfíberbe pakolták néhány váltás gatyájukat, trikóikat a behívó elől menekülők is. A határon egyenkabátos, egyenbőröndös, egyenarcú tömeg, az úton szétdobált zsírpapír, talán erre voltak írva az *Optimisták* utolsó fejezetei. Éjfélről határzár. Papírcafatok már csak a bőrönd belső vászonhuzatának bolyhai között. Ott állt mindenki a fagyban, lila kezükben a bőrönddel, „De egy se bírta mondani / Hogy: éljen Eduárd”¹¹. Éjfél előtt még valahogy át kell jutni azon a sorompón. Sinkó '59-ben az Újvidéki Egyetemen megalapította a magyar tanszéket. Jött, látott, alapított, a császárnak meg ami a császáré. Negyven éve az egyetlen egyetem a Kárpát-medence alsó fertályán, ahol magyarul lehet tanulni. Negyven éve termeli a magyar értelmiséget, hogy ne haljon ki/olvadjon be/szűnjön meg az magyar. Igaz, nemrég kertészeti egyetem is lett szűkebb pátriánkban, azóta minden polgármester kertészmérnök. Diploma kell, diploma jó, és feltétel is. Ha papír kell, hát van. Azóta a városok virágba borultak. Kora tavasztól késő őszig. A nyári égbolton néha elhúz felettük egy bombázó, de a kis tulipánok állnak, mint a cövek. Halottak napja környékén látni, ahogy esténként sétálni indulnak a kisnyugdijasok, kezükben metszőollóval. Náluk már semmi vulkánfíber, csak hideg vas. Fiuk, unokájuk néha ír egy-egy levelet valamelyik menekülttáborból, a boríték felbontva érkezik, de már ez sem zavar senkit. Ha a napi horoszkóp lenne bemásolva a levélbe, az is elég lenne, csak kézírás legyen, lehessen nézni órakon át a kézírást, fiuk, unokájuk kézírását. A virágok szépek, még így ősszel is. A barakkban a rohamcsomagom, azt hiszem, vulkánfíber. Nem az, de jó azt hinni. Jó azt hinni, hogy van még valami visszacsatolás. Nem lógni a levegőben, nem Párizsban születtem, nem Pontoise mellett,¹² piros-kék-sárga hinta lógott az udvarunkban az eperfán.

JEGYZETEK

¹ A mélységből kiáltok hozzád (latin, a *Vulgata* 129. zsoldtára).

² Josip Broz Tito (1892–1980) jugoszláv államfő.

³ Mi? (szerb)

⁴ Bori Imre (1929–2004) irodalomtörténész, egyetemi tanár.

⁵ Esterházy Péter

⁶ Mihalj Kertes (Kertész Mihály) magyar származású politikus. Milošević közeli bizalmasa a kilencvenes években. A belbiztonsági szolgálat, majd a Vámügy vezetője. Az ő ötlete alapján vezették be a kilencvenes évek derekán a kilépési illetéket, amely szerint minden jugoszláv polgárnak kilépési illetéket kellett fizetnie, ha el akarta hagyni az országot. A befolyó összeggel a szerb hadsereget finanszírozták, illetve részben egy ciprusi offshore számlán landolt.

⁷ motorbicikli

⁸ A pelinkovac gyógynövényekből készült keserű likőr.

⁹ Sinkó Ervin: *Egy regény regénye – Moszkvai naplójegyzetek 1935–1937*

¹⁰ Sinkó is járt Kisinyovban (ld. uo.)

¹¹ Arany János: *A walesi bárdok*

¹² Ld. François Villon *Négysorosa*